

Сулайман РЫСБАЕВ,

КББАнын мамлекеттик тил жана лингводидактика

лабораториясынын башчысы, п.и.д., профессор

Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнү
деңгээлдеп окутуу системасы аркылуу
инновациялоо

Кыргыз тилин окуу орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде үйрөтүүнүн концепциясында **окутуу коммуникативдик багытта уюштурулары баса айтылган.** Сабакты коммуникативдик ыкмада уюштуруу аркылуу гана окуучуну турмуштук түрдүү кырдаалдарда сүйлөшө алууга, маектеше билүүгө, анын негизинде кыргызча көп маданиятына көнүктүрүүгө мүмкүн экендиги даана көрсөтүлгөн. Ошону менен бирге, аталган концепцияда коммуникативдүүлүк окутуунун практикалык максатын алдыга коёру айтылуу менен, анда окуучуларды оозеки сүйлөшүүгө үйрөтүү, бала мектепти аяктаганда кыргыз тилинде өз оюн ачык, так билдире алууга жетишүүсү, башка бирөөнүн сөзүн түшүнө алуусу, болуп өткөн же боло турган окуя туурасында кыскача монологдук баяндоо түрүндө билдире алууга жетишүүсү – максаттуу иш экендиги, текстти окуганда да окуучу аны туура, так, шар окуй алышы эле жетишсиздиги. Ал үчүн окуучу тексттин мазмунун түшүндүрүп айта билиши өзгөчө бааланары, эне тилинен кыргыз тилине же тескерисинче, кыргыз тилинен эне тилине сөздүктү пайдалануу мененкото алууга машыктыруу да сабактын практикалык баалуулугунун бир белгиси болоружетишерлик айтылган.

Концепцияда кыргыз тилин үйрөтүү иши өзү менен бирге, **тарбиялык иштерди да бирдикте ала жүрүүсү туура белгиленген.** Андагы милдеттер катары мына булар көрсөтүлгөн, т.а. анда:

– адам канча тил билсе, ошончо элдин өкүлдөрү менен баарлашып, рухий дүйөсү байып, көз карашы кеңейери, бири-биринин тилин сыйлап, дилин түшүнүүсү, маданиятын урматтап, сүйлөшүү жана жүрүм-турум маданияты калыптанары, натыйжада балдар толеранттуулукка үйрөнөрү, булар аркылуу улуттар жакындашары, улут аралык ынтымак бекемделери белгилен жана «улут аралык баарлашуу маданияты – жалпы эле баарлашуу маданиятынын калыптанышынын өзгөчө бир формасы болуп саналары айтылган;

-башка улуттун балдары кыргыз тилин окуп-үйрөнүү менен, бөтөн тилдеги окуу техникасына, көрктүү окууга үйрөнүүсү окуу маданиятын жогорулатары, ошону менен бирге, эки тилдеги тапшырмаларды аткаруу (окуу, жазуу, которуу ж.б.) да балдарды эмгекчилдикке үндөсө, класста жупташып, топтошуп, же жалпы баары биргелешип тапшырмаларды

аткаруусу балдарды бири-бири менен ынтымакташып, коллективдүү иштөө маданиятына чакыраы да белгиленген, ж.б.

Андан сырткары, концепцияда **кыргыз тили сабагынын билим берүүчүлүк кызматы** да өзгөчө бааланары айтылган жана кыргыз тилин үйрөнүүдөгү аткарыла турган грамматикалык минимумдар жана бир катар сүйлөшүү (коммуникативдик) милдеттери каралган.

Андагы айтылгандарды жыйынтыктап келип, төмөндөгү коммуникативдик аракеттерди бөлүп көрсөтсөк болот:

- оозеки сүйлөп машыгуу;
- сабаттуу жазууга жетишүү;
- кырдаалга жараша суроо кое билүү;
- коюлган суроого жооп бере алуу;
- сүйлөөдө кептин түрлөрүн эске ала билүү;
- кептин стилдерине жараша оозеки жана жазуу түрдө иштей билүү;
- кыргызча кеп этикетине үйрөнүү;
- бир темага ылайык диалогго катыша алуу;
- талкууда өз пикирин билдире алуу;
- ой жүгүртүп жеке пикирин айта алуу;
- газетадан макала окуп, түшүнө алуу;
- радио-теледен жаңылыктарды угуп-түшүнүү;
- чогулушту айтылгандарды түшүнүү, зарыл учурда өз оюн билдире алуу;
- бирөөгө өзүнүн оюн айтып, зарыл маселе боюнча сүйлөшө билүү;
- кыргызча иш кагазын жаза алуу...

Албетте, бул айтылгандар бир эле учурда бирдей шарттарда аткарыла бербей турган татаал процесс. Ал кандайдыр бир-башталышы, активдешүүсү жана өнүгүүсү бар жандуу иштердин системасы бар тепкичтүү деңгээлдерде ишке ашуусун, ошону менен бирге, ал иш-аракеттер тилди үйрөтүүнүн максаттуу багыттарын да эске салат, тактап айтканда, тилди үйрөтүүнүн эл аралык деңгээлдик системасын (эл аралык стандарт) колдонуу менен гана ише ашарын, жогоруда келдирилген багыттар мына ошол деңгээлдер менен бир бүтүн системада аткарыларын, ал аркылуу кыргыз тилин окутууну жаңы инновациялык парадигма менен ишке ашыруу зарылдыгын белгилейт.

Эмесе, ал кандай деңгээлдер болуусу ыктымал?

Дүйнөлүк тил үйрөнүүнүн жогоруда айтып өткөн эл аралык системасында (Тил билүүнүн Европалык стандарты) алты деңгээл эске алынат, т.а. алар:

Карапайым деңгээл	A1, Баштапкы көндүм
Негизги деңгээл	A2 Калыптануу көндүмү
Орто деңгээл	B1, Калыптанган көндүм
Ортодон жогорку деңгээл	B1+, Тереңдетиле калыптанган көндүм
Жогорку деңгээл	B2, Илгерилей калыптанган көндүм
Жетик деңгээл	B2+, Тереңдетиле илгерилей калыптанган көндүм C1, Кесиптик көндүм

А биздин мектептерибизде тил үйрөтүүнү ушул эл аралык стандарттын негизинде, жеага таянып жүргүзүүгө неге болбосун?! Андыктан, эл аралык тажрыйбага таянып, Кыргызстандын окуу орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргөн мектептери үчүн тил үйрөнүүнүн деңгээлдерин, алардын дидактикалык талаптарын аныктоо эң эле зарыл көрүнүш.

Андай болсо, биздин оюбузча, Эл аралык бул стандарттын талаптарына жараша Кыргызстандын мектептери үчүн төмөндөгүдөй «кыргыз моделин» өз алдыбызча түзүп сунуштоону туура көрдүк.

A1. Карапайым деңгээл	A1. Киришүү көндүмдөрү	1-класс
A1.1 Баштапкы деңгээл	A1.1 -Баштапкы жөнөкөй көндүмдөр A1.2 -Баштапкы орто көндүмдөр A1.3 -Баштапкы толук көндүм	2-класс 3-класс 4-класс
A2 Негизги деңгээл	A2 -Кадыресе көндүмдөр A2.1 -Калыптанган орто көндүм B2.2 -Илгерилей калыптанган көндүм	5-класс 6-класс 7-класс

B1 Орто деңгээл	B1-Калыптанган негизги көндүм B1.1-Калыптанган толук көндүм	8-класс 9-класс
B1.1 Ортдон жогорку деңгээл (10-11-кл.)	B1.1-Терендетиле калыптанган көндүм B1.2- Терендетиле калыптанган толук көндүм	10-класс 11-класс

Мында байкалып тургандай, **A1 Карапайым деңгээл 1-классты** камтыйт да, кыргыз тилин жаңыдан үйрөнө баштаган башка тилдүү балдар кыргызча сүйлөшүүгө үйрөнүүгө киришүү мезгили болуу менен, анын эң жөнөкөй көндүмдөргө ээ кылуу аркылуу жыйынтыкталат. Ал деңгээлде балдар ээ болуучу көндүмдөр жогоруда белгилеген сфералардын ичинен балага, анын жашоо жана окуу чөйрөсүнө жакыныраактарын камтыйт, ошону менен бирге, сүйлөшүүгө машыктыруучу жөнөкөй кырдаалдар, лексикалык чакан минимум, грамматикалык жөнөкөй формалар камтылмачы.

Бул баскычты өткөндөр төмөндөгүдөй коммуникативдик иш-аракеттерге ээ болуп калышат, т.а:

-окуткан мугалими, класстары менен кыргызча таанышып, өзүн тааныштырып, учураша жана коштошо билүүгө;

-өзү, ата-энеси, бир туугандары, жашаган дареги тууралуу айтып бере алууга;

-жашаган, окуган аймагы, андагы объектилер, жандуу-жансыз заттар, тамак-аш, кийим-кече, үй буюмдарынын аталыштарын айта билүүгө;

-өзүнүн жана түрдүү жандуу-жансыз заттардын турган ордун, кайда экенин, эмне кылып жатканын айта билүүгө;

-күндүн убактыларын, жуманын, айдын аталыштарын, жылдын мезгилдер менен эсебин кыргызча айта алуу;

-класстагы, мектептеги окуу-тарбия иштерине байланыштуу аткарылуучу иштерди түшүнүүгө, коюлган суроолорго кыргызча жооп бере алууга...

Ал эми, **2-3-4-класстарды** камтыган **A1.1-Баштапкы деңгээли** да балдарды турмуштук жөнөкөй сфераларында сүйлөшүп-пикирлешүүгө көнүктүрүү менен, баштапкы киришүү деңгээлиндеги көндүмдөрдү андан ары улантат.

Бирок мындагы кадыресе көмдүмдөрдүн талаптарындагы башкы айырмачылык- анын түзүлүшү үч этаптан турат, т.а. кыргызча баарлашууга болгон **баштапкы жөнөкөй көндүмдөр** калыптанып, андан ары **баштапкы орто көндүмдөр** бекемделип, **баштапкы толук көндүм** менен аякталат. Окуу материалдары да ушундай багытта, бирин-бири толуктап уланткан мүнөздө башталып, жыйынтыкталат.

Бул деңгээлди басып өткөн окуучулар заттык сандык жана кыймылды билдирген сөздөрдү жана да жак, чак, жөндөмө мүчөлөрүн кебинде колдонуп, **кадыресе күндөлүк алыш-бериш, сурап алуу-сурап билүү аракеттерине жарап калышат. Тактап айтканда:**

- класста окуу ишмердүүлүктөрүнө жараша айтылган сөздөрдү, көрсөтмөлөрдү түшүнө билүүгө, мугалимдин суроолоруна жооп бере алууга;

- кыргызча уруксат, кечирим сурай алууга, нерсенин эмне экенинсурап билүүгө жана сурап алууга;

- өзүнүн үй-бүлө мүчөлөрүнүн ар биринин ким экени, жашы, аткарган иштери, ата-энелерине, бир туугандарына жардам берүү тууралуу кыргызча маалымат бере алууга, ал тууралуу суроолорго жооп берүүгө;

- түрдүү жөнөкөй кырдаалдарга жараша берилген суроолорго кыскача, туура, так жооп бере алууга, өз оюн билдире алууга;

- аба ырайы, жаан-чачын, ага ылайык кийинүү, үй жаныбарларынын, жапайы айбанаттардын аттарын атай билүүгө;

- качан, каерде эмне кыларын, кайда барарын, учурда эмне кылып жатканын, буюмдун кимдики экенин, буюмдун канча, кандай экенин кыргызча айта алуу жана суроого так, туура жооп бере алууга;

Ошондой эле, **A2 Негизги деңгээл** деп аталган-5-класстарды камтыган **кадыресе деңгээлде** окуучулар кыргызча сүйлөөдө, негизинен, буга чейинки (башталгыч класстарда) ээ болгон көндүмдөрдү бекемдеген, кадыресе деңгээлдеги көндүмдөргө ээ болгон мезгил катары бааланат.

Окуучулар бул мезгилде заттык, сандык, сындык жана да кыймыл маанисиндеги лексикалык каражаттарды толук өздөштүрүп, жак, чак, көптүк, сурама мүчөлөрүн, ж.б. формаларды кебинде активдүү колдонуп, кыргызча кеп этикетинин негизги түрлөрүнө ээ болуп, өзүлөрүнүн тил үйрөнүүдөгү активдүү аракеттерин өнүктүрүп калган мезгилге жетишет.

Негизинен, бул деңгээлди өткөн окуучулар мындай көндүмдөргө ээ болуп калышат, т.а.:

- класста, мектепте болуп жаткан окуу, оюн ж.б. түрдүү кыймыл-аракеттерге катышып, жөнөкөй кырдаалдарда өз оюн билдире алууга;

- жандуу-жансыз заттардын аты, саны, сыпаты, кыймыл-аракети, алардын аз, же көп экендиги, кимдин качан, каерде, ким менен эмне иш кылганын, буюмдун эмнеден жасалганы, ишти ким, ким менен бирге аткарганы. Ким ким тууралуу, эмне жөнүндө эмне деп атканы, ж.б. тууралуу маектеше билүү, сураса жооп бере алуу;

- бирөөнү туулган күнүнө ж.б. карата куттуктай алуу, кубаттап, макул же каршы экенин билдирүүгө;

-жашаган, окуган чөйрөдөгү маданий, ж.б. түрдүү объектилердин эмне, кандай экендиги, аларды болуу, ал жерде түрдүү кырдаалдарга жараша суроолорго жооп бере алуу жана оюн билдире алуу;

-туулуп-өскөн мекени, улуту, өзүнөн башка улуттар, алардын достугу, салттары тууралуу өз оюн кыскача айтып бере алуу;

- өз каалоосун, эмне керек жана эмне кереги жок, эмне жагат же эмне жакпайт, жакынкы күндөрдө же чоңойгондо эмне кылары тууралуу ойлорун айта алууга;

-кыргызча сүйлөмдөрдү, чакан тексти сабаттуу көчүрүп, угуп сабаттуу жазууга жетишүү...

Негизги А2.1 деңгээли 6-7-класстарды да камтыйт, т.а. 6-класстагы калыптанган орто көндүмдөр жана аны андан ары уланткан 7-класстагы илгерилей калыптанган көндүмдөр туура келет. Бул класстар окуучулардын, кыргыз тилинде чөйрөнү кеңири таанып-биле турган мезгилге келгенин билдирет. Ал таанып-билүү мындан ары активдүү уланууга тийиш. Анткени бул класстардын окуу материалдары да окуучулардын таанып-билүүсү менен катар, тил үйрөнүү иш-аракеттери да комплекстүү, системалуу түрдө берилет.

Бул класстарга биздин сүйлөшүү жана жазуу кебибиздин негизин түзгөн лексикалык кор, анын түркүмдөрүн (лексика жана морфология) окуп-үйрөнүү негизги орун туура келет. Мында лексикалык материалдар аркылуу улуттук маданиятты, салтты, ж.б. таанып-билүү иш-аракеттери да активдешет жана буга чейинки бардык көндүмдөр мында ары татаалданат жана андан ары чыгармачылык менен иштөө жолуна багыт алат.

Негизинен, бул деңгээлди өткөн окуучулар мындай көндүмдөргө ээ болуп калышат:

- туулуп-өскөн мекени, Кыргыз Республикасы, анын мамлекеттик тили жана символикалары: Герб, Гимн, Туусу, алардын мааниси тууралуу публицистикалык маанайда аңгемелеп айта алууга;

-мектептеги достору тууралуу, алардын ким, кандай экендиги, мектептеги ийримдер, аларга катышуу, ийримдеги аткарган иштери тууралуу оозеки жана кыскача жазуу түрүндө сабаттуу, катасыз маалымат жазып бере алууга, жат жазууну катасыз, сабаттуу жаза алууга;

-кыргыздын белгилүү адамдары, алардын эмгектери, өмүр жолу тууралуу кыскача оозеки жана жазуу түрүндө маалымат бере алууга;

-жашаган аймагындагы маданий-эс алуу жайлары, аларда болуу, эс алуу, көңүл ачуулар тууралуу сүйлөп берип, маектеше алууга;

-адептүү жүрүм-турум, мамилелешүү, телефондо сүйлөшүү, кийинүү, тамактануу маданияты, улуу-кичүүгө болгон мамиле тууралуу ой бөлүшө алуу, чакан дилбаян жазуу, бул тематикалардагы тексттердин негизинде баяндама жаза алуу;

-кыргыз элинин жана кыргызстандык башка улуттун өкүлдөрүнүн салты, майрамдары, Кыргызстандын даталуу күнү тууралуу оюн айтып, кыскача ой бөлүшүүгө, чакан текст түзө алууга;

-Кыргыз табияты,кооз жери, көлдөрү, суулары ж.б. тууралуу билдируу жасай алуу, публицистикалык стилде чакан дилбаян жаза алуу...

В1-Орто деңгээлди камтыган 8-9-класстар мурдагы класстардан бир кыйла активдешкен жана жоопкерчилиги жогорулаган мезгил катары баалант, ал 8-классты камтыган **калыптанган негизги көндүмдөр** жана аны уланткан 9-класстагы **калыптанган толук көндүмдөрдү** өз ичине алат. Бул мезгилде окуучулар кыргыз тилин синтаксиситик негизде, т.а. сүйлөөгө сүйлөшүү аркылуу, сүйлөшүүнүн жүрүшүндө үйрөнүү принцибинде иштөөгө активдүү киришишет. Окуучулар сүйлөмдүн табиятын туура түшүнүп, ал аркылуу оюн айтууга, текст аркылуу бүтүн пикирин билдирүүгө, кырдаалдарга ылайык сүйлөшүүгө жетишишет. Сүйлөмсүз, текстсиз, жана алардын курулуш материалы сөздөрсүз оюбузду толук жеткире албайбыз, кырдаалсыз тил үйрөнүүнүн оң мотиви жаралбайт. Ошондуктан, окуу материалдарынын жана ага жараша түзүлгөн бул кездеги коммуникативдик минимумдардын мүнөзүнө карап, бул деңгээл ортодон жогорку деңгээл деп аталган.

Негизинен, бул деңгээлди өткөн окуучулар мындай көндүмдөргө ээ болуп калышат, т.а.:

- туулуп-өскөн мекени, Кыргыз Республикасы, анын мамлекеттик тили жана символикалары: Герб, Гимн, Туусу, алардын мааниси тууралуу ой жүгүртүп оозеки аңгемелеп айта алууга жана адабий тилде текст түзө алуу;

- кыргыздын улуу маданий дөөлөттөрү, улуттук баатырлары, белгилүү адамдары, алардын ишмердиктери, өмүрү тууралуу оозеки жаза жазуу түрүндө текст түзүп, сабаттуу жазып жана көркөмдөп айтып бере алууга;

- кыргыз адабияты, маданияты, билим берүү жана эс алуу, көңүл ачуу жайлары, окуу, эмгек, спорт, музыка, окуган китеби, көргөн спектакль, кино-фильми туралуу маектеше алууга;

- кыргыздын меймандостугу, улуттук кийимдери, тамак-ашы, буюмдары, улуттук майрамдары, белгилүү жерлери тууралуу көркөм стилде текст түзө алуу, бул багытта сабаттуулукка жетишүү;

- иш кагаздарынын жөнөкөй түрлөрүнүн үлгүлөрүн түзүү, окуусу, иштери,бош убакытты өткөрүүсү, окуган китеби, көргөн фильми ж.б. тууралуу досуна кат жазуу, достору менен бул темаларда маектешип, ой бөлүшө алууга...

В1-Ортодон жогорку деңгээлде окуучулар кыргызча баарлашууга үйрөнүүдөгү тереңдетиле калыптанган көндүмдөргө (10-класстар) жана андан ары тереңдетиле калыптанган толук көндүмдөргө (11-класстар) ээ болууга жетишишет. Бул, жогоруда белгиленгендей, мезгил-**10-11-класстарга** туура келет. Окуучулар мектеп стандартынын деңгээлинде кыргыз тилинде сүйлөөгө жатыгышат жана **В1 деңгээлиндеги ортодон жогорку деңгээлдеги тил билүү сертификатына** ээ болуп, мектепти аякташат.

Бул мезгил өзүнө эки баскычтагы деңгээлге ээ, т.а. алар: тереңдетиле калыптанган көндүм жана тереңдетиле калыптанган жогорку көндүмдөр деп мүнөздөлөт. Окуучулар бул мезгилде сүйлөп жатыгуунун грамматикалык

каржаттары болгон бүткүл морфологиялык-синтаксистик материалдарды окуп-үйрөнүшөт, кеп эткетинин бардык түрлөрүнө машыгышат, иш кагаздарын түзүүгө жетишет, сабаттуулугу артат, өз алдынча текст түзүп калышат. Мына ошондуктан, бул деңгээл калыптанган жогорку жана жетик деңгээл деп бааланып отурат. Ошондой болсо да, тил үйрөнүүнүн В2 Жогорку деңгээли кесиптик багыттарда билим алууда т.а. орто жана айтайын орто окуу жайларында жана С1, С2 Жетик деңгээлдери адистик жана академиялык багыттарда билим берүүчү жогорку окуу жайларында улантылмакчы.

Ортодон жогорку деңгээлде тил үйрөтүүнү көздөгөн бул деңгээлдин негизги талаптары төмөндөгүлөр менен аныкталган:

-Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгү, борбор калаасы, Ала-Тоо аянты, борбордогу маанилүү маданий эстеликтер, билим берүү, маданият объектилери, аларда болуу тууралуу адабий тилде аңгеме кура билүү;

-Кыргызстандын тарыхы, адабияты, маданияты, музыка өнөрү, кол өнөрчүлүгү, илимий, спорту, эл аралык чөйрөдөгү орду, ж.б. тууралуу публицистикалык жана илимий стилде аңгеме текст түзө билүү, реферат, дилбаян жазуу;

-Кыргызстандагы түрдүү улуттун өкүлдөрүнүн ынтымакта жанаша жашашы, тынчтык, билимдик темасында ой жүгүртүп маектеше алуу, түрдүү улуттун өкүлдөрүнүн маданияты, салты тууралуу маектеше алуу;

-келечек максаттары. Билимдин мааниси, окуган түрдүү тематикадагы китептер, көргөн спектали менен кинофильми, кинонун, эстраданын, спорттун дүйнөлүк жылдыздары, ж.б. тууралуу өз оюн, көз карашын билдирип талкууга катыша алуу, гезитке, журналга адабий тилде сабаттуу макала, реферат, дилбаян жазуу;

-ата-энени сыйлоо, досту кадырлоо, мекенге кызмат кылуу, мекенди, эне тилди сүйүү, улууга урмат кылуу, кичүүнү ызааттоо, адеп-ахлак маселелери тууралуу ой жүгүртүп сүйлөп берүү...

Ошентсе да, эске алуу керек, бул деңгээлдердин ар бири грамматикалык-лексикалык, тематикалык жана коммуникативдик минимумдары менен коштолуп, бирин-экинчиси улантып, толуктап, байытып отуруп, системалуу түрдө мектеп деңгээлин камтыйт. Мындагы аталган компоненттер өз алдынча бүтүн системага ээ болу менен, окуучунун сүйлөө иш-аракеттерин жүргүзүү механизмин элестетет.

Анын модели төмөндөгүдөй болуусу ыктымал: **СЧ** (сүйлөшүү чөйрөсү) + **СД** (сүйлөшүү деңгээли) + **СТ** (сүйлөшүү тематикасы) + **СК** (сүйлөшүү кырдаалы) + **ГрМ** (грамматикалык минимум) + **ЛМ** (лексикалык минимум) + **СҮ** (сүйлөшүү үлгүсү) = **КЕП**

Же болбосо: **СЧ** (сүйлөшүү чөйрөсү) + **СД** (сүйлөшүү деңгээли) + **СТ** (сүйлөшүү тематикасы) + **СК** (сүйлөшүү кырдаалы) + **ГК** (грамматикалык каражаттар) + **ЛМ** (лексикалык минимум) + **СҮ** (сүйлөшүү үлгүсү) = **КЕП** моделинде жүзөгө ашуусу максатка ылайык келмек.

Адабияттар:

1. «Окуу орус, өзбек жана тажик тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуунун мамлекеттик стандарты, Б.2006.
2. «Окуу орус, өзбек жана тажик тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуунун программасы», Б.2010.
3. Биялиев К.А., «Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун коммуникативдик негиздери», доктордук диссертация, Б.2011.
4. Чыманов Ж.А., «Кыргыз тили окутуунун теориялык жана практикалык негиздери», доктордук диссертация, Б.2011
5. Оразбаева Ф.О., «Тил адеми», Алматы, 2011.
6. «Казакстан Республикасында чет тилдүү билим берүүнү өнүктүрүү» концепциясы, Алматы, 2010.
7. И.Бекбоев, «Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери». Бишкек, 2011